

УДК 81'27=161.2=162.1:003.071: [929.55(477-192)]"185/194"

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ НАДГРОБНІ НАПИСИ НА ПОГРАНИЧЧІ ЯК ПРОЯВ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВЗАЄМИН (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ–ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ ст.)

Уршуля ОЛЬБРОМСЬКА

*Товариство Приятелів наук у Перемишлі
вул. Костюшка, 7, Перемишль, 37-700 (Польща)
e-mail: suhak@ur.pl*

У статті вивчаються написи на цвинтарях у пограничному регіоні сучасної України. Для цього досліджуваний матеріал поділено на три групи: двомовні інскрипції, присвячені одній особі, написи польською й українською мовами, що містяться на родинних похованнях, та інскрипції, виконані латиницею (принагідно показано вплив української мови та письма на такі написи). Коротко охарактеризовано написи в селі Чижки як свідчення взаємовпливу мов.

Ключові слова: українсько-польські взаємини, пограниччя, цвинтар, надгробок, інскрипція.

Стаття є результатом кількарічного дослідження об'єктів культурної спадщини, яке авторка проводила на прикордонній території сучасної України (Мостиський, Старосамбірський, Самбірський, Яворівський, Жовківський райони). Вона може стати підґрунтям для предметних досліджень у сферах як гуманітарних, так і соціальних наук. У розвідці представлений один із можливих аспектів, що визначився на підставі ґрунтового аналізу зібраного матеріалу.

У статті проаналізовано такі польські і – спорадично – українські надмогильні написи, які можуть свідчити про конфесійність у мішаних сім'ях, а також на території, на якій спільно проживають польські й українські спільноти, тобто римо-католики і греко-католики.

Об'єктом уваги є двомовні інскрипції, присвячені одній особі, написи польською й українською мовами, що містяться на родинних похованнях, при цьому відзначається вплив української мови та письма на інскрипції, зроблені латиницею.

Віднайдено декілька поховань з інскрипціями двома мовами – польською й українською. Переважно написи мають однаковий зміст, хоча інколи одна версія може бути скороченою або інакше сформульованою.

На цвинтарі в с. Мостиська виявлено обеліск, виконаний у скульптурній майстерні Ю.Горголевського у Львові¹, на вшанування пам'яті греко-католицького професора Даміана Черкавського. З одного боку розміщений напис українською мовою: Б. П. / ДА-

¹ Антоній Юліан Горголевський – псевдонім Антонія Юліана Марікота (Antoni Julian Maricot, 1848 р.н.), за походженням француз. Під цим прізвищем він працював у Львові в 1877–1883 рр., займаючись різьбярськими роботами. У 1881 р. отримав “промисловий патент на різьбярську підприємницьку діяльність і виготовлення пам'ятників у Львові, за винятком каменяряства”. У 1883 р. митець відмовився від “виконання різьбярства і виготовлення пам'ятників у Львові”. Відомий також як художній критик (*Biriulow J. Rzeźba lwowska od połowy XVIII do 1939 roku. Warszawa, 2007. S.75–76*). Біографія митця відома також з дослідження того ж автора (*Biriulow J. Gorgolewski Julian // Słownik Artystów Polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy. Uzupełnienia i sprostowania, 1–6. Warszawa, 2003. S.85–86*). Оскільки Горголевський здійснював самостійне виробництво тільки в період з 1881 р. до початку 1883 р., створення обеліску Даміана Черкавського може бути датоване власне цими роками.

МІАНЬ ЧЕРКАВСЬКІЙ / ПАРОХЪ / МОСТИСЬКІЙ / УПОКОИЛЪСЯ 10 МАРТА 1880 Г. / ВЪ 78 о= Г. ЖИТЯ / ВѢЧНАЯ ЄМУ ПАМЯТЬ, з другого боку скорочено польською: TU SPOCZYWA Ś.P. / DAMIAN / CZERKAWSKI / PROBOSZCZ MOŚCISKI². З двомовної інскрипції на надгробку греко-католицького пароха можна зробити висновок, що він походив з польської родини. У XIX ст. це було поширеним явищем – значну частину уніатського кліру становили вихідці із зuboжілої польської шляхти³.

Два надгробки з подвійною інскрипцією розташовані на цвинтарі у Раві Руській у Жовківському районі. Один, виконаний з вапна, встановлений на могилі Александра Медарда Созанського: TU / SPOCZYWA / ALEKSANDER / MEDARD / SOZAŃSKI / *8 / 6 1887 / +26 / 11 1894; з другого боку: ТУ / СПОЧЫВАЄ / АЛЕКСАНДЕРЪ / МЕДАРДЪ / СОЗАНЬСЬКІЙ / *8 / 6 1887 / +26 / 11 1894 / ВѢЧНАЯ ПАМЯТЬ. Родина з таким прізвищем володіла маєтностями і, безперечно, була пов'язана з місцевістю Грабовниця – колись "Созанська" неподалік Нового Міста⁴. Ймовірно, що Александр – це ім'я звучить майже однаково в обох мовах – походив із так званої застінкової шляхти (див.світлина 1)⁵.

Світлина 1

² Inscriptioes funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol.2. Rzeszów, 2004. [443]. Відчитання інскрипції уточнив Б.Ладжинський.

³ *Partacz Cz. Stosunki religijne w Galicji Wschodniej. Rusini łacinnicy i Polacy grekokatolicy* // Rocznik Przemyski, T.28. R.1991/1992. Przemyśl, 1992. S.141. Автор стверджує, що уніатські парохі, які походили зі збіднілої польської шляхти, підтримували вдома польські традиції, мову і культуру. Зі зростанням свідомості українських селян цей прошарок рутенізувався і витіснявся священниками з українських селянських родин.

⁴ Місцевість розташована на відстані бл. 4 км від Нового Міста. У селі зберігся невеликий костел, збудований у 1909 р. в неоготичному стилі. Біля костелу розташований колишній будинок священників-пенсіонерів (księżu emerytów) Перемишльської дієцезії. Крім костелу, в Грабовниці є також православна (колись греко-католицька) церква. На даний момент, крім невеликої групи католиків, мешканці села є православними.

⁵ Застінкова шляхта – це зuboжіла група населення польського походження, що користувалася привілеями, отриманими від польських королів. У Самбірському повіті та околицях верхнього Дністра проживало близько 50 000 застінкової шляхти (на досліджуваній території головним чином у Самбірському і Старосільському деканатах). Її соціальний статус дорівнював статусу середньозаможного селянина. Ч.Партач вважає, що більшість людей старшого покоління послуговувалася нащодень польською мовою, молодь, натомість, говорила українською. В цій групі були представники обох католицьких віросповідань (Czas. Nr 133. Z.136. 1907; *Partacz Cz. Stosunki religijne w Galicji Wschodniej*. S.144). А.Крохмаль стосовно періоду II Речі Посполитої пише, що ця шляхта ще зберегла певні елементи польської традиції, однак була українськомовною і належала до католицької Церкви (*Krochmal A. Stosunki międzywyznaniowe i międzyobrządkowe w parafiach grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939* // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa / Pod red. St.Stępnia. T.3. Przemyśl, 1996. S.223). Поляки вважали шляхту рутенізованими поляками, а українці – колонізованими українцями. Першим це явище досліджував К.Шайноха (*Szajnocha K. Jak Ruś polszczyła i jak ruszczyła się Polska* // Szkice historyczne. T.4. Lwów, 1869).

Обеліском з таблицями, відлитими з чавуну, вшанувала родина машиніста Макарчука з рідкісним ім'ям Конон, що трагічно загинув: KONON MAKARCZUK / MASZYNISTA P.K.P. / ZMARŁ TRAGICZNIE NA / POSTERUNKU SŁUŻB. / DNIA 13. XI. 1938 R. / PRZEŻYWSZY LAT 49 / CZEŚĆ JEGO RAMIĘCI і поряд: МАКАРЧУК КОНОН / ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЬИЙ / МАШИНИСТ / УМЕР ТРАГИЧЕСКОЙ / СМЕРТЬЮ НА ПОСТУ / СВОЕЙ СЛУЖБЫ / ДНЯ 13.XI.1938 Г. / В 49 ГОДУ СВОЕЙ ЖИЗНИ / ВЪЧНАЯ ПАМ'ЯТЬ (див.світлину 2).

Світлина 2

На міському цвинтарі у Судовій Вишні на обеліску з львівської майстерні Генрика Пер'єра⁶ розміщена двомовна інскрипція на вшанування трирічного життя Миця Волощакевича. З фронтального боку напис польською мовою є дуже лаконічним: MİCİO / WOŁOZCZAKIEWICZ / * 14 LUTEGO 1883 / + 21 LUTEGO 1886. Напис українською, розміщений з протилежного боку, крім основних даних, містить також заклик про пам'ять: МЫЦЬО ВОЛОЩАКЕВИЧЬ / * 14 ЛЮТ. 1883 / + 21 ЛЮТ. 1886 / ВЪЧНАЯ ПАМ'ЯТЬ⁷. Його могилка прилягає до гробівця Емілії Дихдалевич.

Мицьо, без сумніву, народився у мішаній сім'ї. Його здрібніле ім'я на надгробку має польське звучання і походить від "Мечислав". В *Extractus e libris natorum*, а також в *Extractus w libris mortuorum...*, *Sądowa Wiśnia, 1883 i 1886*⁸, його особових даних не виявлено. Отже, дитина, найімовірніше, була охрещена і похована за грецьким обрядом. Можемо зробити висновок, що родина належала до заможних, оскільки могла поставити надгробок з білого мармуру. Зібрана інформація дає підстави припустити, що Мицьо був сином судді і посла до Крайового сейму з округу сільських гмін Мос-

⁶ Генрик Кароль Пер'єр (1863–1928) – син Абеля Марії Кароля Пер'єра, видатного львівського різьбяр, після якого успадкував скульптурну майстерню. З 1885 р. очолив скульптурний заклад, який мав садибу поблизу Личаківського цвинтаря і займався передусім виготовленням надгробків з мармуру і пісковика. Про майстерню Генрика Пер'єра детальніше див.: *Biriulow J. Rzeźba lwowska od połowy XVIII do 1939 roku. S.175–178.*

⁷ *Inscriptiones funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol. 2. Rzeszów, 2004. [761].*

⁸ Книга народжень та Книга смертей з римо-католицької парафії в Судовій Вишні зберігається в Архієпископському архіві в Перемишлі.

тиська – Судова Вишня⁹. Можливо, причиною двомовності інскрипції було не тільки походження Миця зі змішаної родини. Його батько, будучи високим урядовцем та політичним діячем, повинен був забезпечити собі підтримку і польської, і української спільнот.

Цвинтар у Старому Самборі на польську і українську частину не поділений, при цьому деякі могили містять і польські, і українські написи. Як приклад – надгробок з пісковика, цікавий також з художньої точки зору, найімовірніше, виконаний у скульптурній майстерні Л.Душка з села Спас¹⁰. Він містить інскрипції, що різняться за змістом. З фронтального боку пам'ятника напис польською мовою: PIOTR LINIŃSKI / SYN STEFANA / UR. D. 3 / 2 1841 / ZMARŁ D. 11 / 8 1905 / PROSI O WESTCHNIE- / NIE DO BOGA. З протилежного боку інскрипція кирилицею: ТУ / СПОЧИВАЄ / ПЕТРО / ЛІНИНСЬКИЙ / *3 / 2 Р 1841 / +11 / 8 Р 1905 / ВІЧНАЯ ЄМУ / ПАМ'ЯТЬ¹¹. Відсутність “по-батькові” в кириличному написі, хоча в польському ім'я батька зазначене, вказує на нанесення тексту польськомовною особою (див.світлину 3).

Світлина 3

Родинні могили, на яких інскрипції з текстом на вшанування частини осіб нанесено польською мовою, а частини – українською, на цвинтарях пограниччя трапляються доволі часто. Це пояснюється тим, що на цій території, представленій у літературі як “Східна Галичина”, на зламі ХІХ–ХХ ст. мішані шлюби були звичним явищем – вони охоплювали приблизно 20% польського та українського населення¹².

⁹ “Міністр юстиції призначив таких ад’юнктів повітових судів ад’юнктами судових трибуналів в окрузі вищого крайового суду: (...) Еміля Волощакевича в Мостиськах при обwodовому суді в Перемишлі” (Gazeta Lwowska. 1875. Nr 290. S.1). У стенографічному звіті зі слухань галицького Крайового сейму (2-ге засідання, 1-ша сесія 5-го періоду Галицького сейму від дня 17 вересня 1883 р.) міститься інформація про те, що “Еміль Волощакевич 49 “вибраний був послом абсолютною більшістю з виборчого округу сільських гмін Мостиська–Судова Вишня”.

¹⁰ Надгробок був приписаний скульптурній майстерні Л.Душка з села Спас (колишній старосамбірський повіт, тепер Турківський район) на основі порівняльного аналізу з підписаним надгробком Маріана Станішевського, старшого судового чиновника (пом. у 1901 р.). Напис на надгробку зроблено латиницею – це дає підстави стверджувати, що майстернею керував поляк.

¹¹ Inscriptioes funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol.2. Rzeszów, 2004. [2584].

¹² Цю проблематику доволі предметно характеризує Ч.Партач (Partacz Cz. Stosunki religijne w Galicji Wschodniej. S.140–141), покликаючись на інші дослідження (Jagmin T. Polacy grekokatolicy na Ziemi Czerwińskiej. Lwów, 1939 та Buzek J. Proces wynarodowienia w świetle nowszej statystyki państw europejskich // Przegląd prawa i administracji, 1903). З українського боку це питання опрацював В.Охримович (Охримович В. Фактичні і фіктивні страти русинів у демографічному баянсі Галичини за десятиліття 1900–1910. Львів, 1912. С.18) та ін.

Питання віросповідання, особливо ті, що стосувалися зміни конфесії в межах католицької віри, були дуже важливими для населення пограниччя. Вони неодноразово ставали причиною конфліктів, а отже, вимагали правового врегулювання. Правові акти ще з часів до унії, як з боку костела, так і з боку державної адміністрації, не завжди узгоджувалися між собою, що створювало додаткові проблеми релігійного та соціального характеру, і як наслідок – політичного. Прикладом може послужити найважливіший у зазначений період правовий акт – Конкордія, виданий 6 жовтня 1863 р. як декрет Конгрегації євангелізації (Kongregacji Rozkrzewiania Wiary) в Римі. Частково рішення Конкордії відмінила окупаційна адміністрація ухвалою від 25 травня 1868 р. Наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. для правового врегулювання між церквами обох обрядів важливе значення мала діяльність латинського архієпископа Юзефа Більчевського та уніатського митрополита Андрея Шептицького¹³. Це був дуже важкий період для костелу, на який припали, з одного боку, повернення незалежності Польщі, а з другого – розвиток націоналістичних рухів¹⁴.

У другій половині XIX ст. щодо віросповідання в мішаних родинах взагалі не виникало жодних проблем, натомість, XX ст. принесло важкі та болісні події. Характеризуючи цей період з огляду на мішані шлюби, Ч.Партач підкреслює, що це зазвичай були вдачі шлюби, якщо на них не впливала агітація українських чи польських націоналістів¹⁵.

Мішана родина похована на цвинтарі в Мостиськах, про що свідчить напис на гробівці польською мовою: GROBOWIEC / RODZINY / LEBEDOWICZÓW та українською: ОМЕЛЯН / ЛЕБЕДОВИЧ / ДОВГОЛІТНИЙ ЛІКАР / ПОВІТОВИЙ / * 30.VII.1858 + 20.I.1932 / ВІЧНАЯ ПАМ'ЯТЬ¹⁶. В урядових документах польською він записаний як Еміль Лебедович¹⁷.

Кілька могил з польськими та українськими інскрипціями зафіксовано на цвинтарі в Добромилі. Вони належать родинам Корчаків, Долхунів, Тиховичів. Розташований з

¹³ У 1904 р. митрополит А.Шептицький опублікував пастирський лист, в якому звернувся до поляків греко-католицького обряду. В ньому, серед іншого, розповів про правові засади, що стосувалися стосунків між Уніатською церквою та Римо-католицьким костелом, а також про засади зміни обряду та прав для мішаних сімей щодо хрещення, шлюбу, похоронів, прийняття причастя в римо-католицькому костелі тощо (List Pasterski A. Szepcyckiego, Metropolity halickiego, arcybiskupa lwowskiego, biskupa Kamieńca Podolskiego do Polaków obrządku greckokatolickiego. Żółkiew, 1904).

¹⁴ Тут потрібно підкреслити спільні дії вищих духовних осіб Костелу, спрямовані на досягнення згоди і єдності. Так, 8 жовтня 1928 р. єпископи трьох обрядів (латинського, греко-католицького та вірменського) опублікували спільний пастирський лист, в якому зазначено: "По тій причині закликаємо Вас з глибини сердець, щоб Ви не тільки не спричинялися до суперечок і незгоди, а щоб Ви утверджували злагоджене співіснування обрядів на благо душ і Костелу, щоб Ви ніколи не використовували трибуни Костелу для взаємних нарікань на інший обряд, щоб Ви собі взаємно допомагали в праці на благо душ, щоб брали участь у спільних релігійних святкуваннях" (List pasterski. S.19, цит. за: *Krochmal A. Stosunki międzywyznaniowe i międzyobrzędowe w parafiach greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939. S.220*). Проблему взаємин між латинським і грецьким обрядами порушено на Пленарному Синоді Польського Єпископату в Ченстохові у 1936 р. В ухвалах, що стосуються святих таїнств, читаємо: "Католицький ксьондз, охрестивши як виняток дитя іншого католицького обряду, повинен негайно повідомити про це хрещення того священника, якому належить право зафіксувати хрещення в метричній книзі. Священик східного обряду, охрестивши дитину латинського обряду, не має права проводити обряд миропомазання" (Polska Katolicka Agencja Prasowa. 5 stycznia 1938. Nr 4. S.3–4, цит. за: *Krochmal A. Stosunki międzywyznaniowe i międzyobrzędowe w parafiach greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939. S.220*).

¹⁵ *Partacz Cz. Stosunki religijne w Galicji Wschodniej. S.140*.

¹⁶ *Inscriptiones funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol. 2. Rzeszów, 2004 [533].* Станом на 2006 р. гробівець був беззачесаний, труна теж.

¹⁷ Еміль Лебедович з Мостиськ фігурує як уповноважений до голосування в Мостиському повіті до Ради Краківської Лікарської Палати (Rady Izby Lekarskiej Krakowskiej) (Dziennik Urzędowy Izby Lekarskiej 1931. R. 2. Nr 9. Ust. 28. S. 330).

правого боку головної алеї цікавий з художнього погляду надгробок, відлитий з чавуну, має дві таблиці: ТУТ СПОЧИВАЮТЬ / ІВАН КОРЧАК / * 1846 + 23 Ю. 1929 / МАРІЯ / ДОРОГЕ ДИТЯ / КОРЧАКІВ / ПОМЕРЛА / В 1. ВЕСНІ ЖИТТЯ / ВІЧНА ІМ ПАМ'ЯТЬ, друга, доставлена пізніше, можливо, з того ж надгробка, написана польською мовою: TU SPOCZYWAJĄ / Z DOLINGERÓW / MARJA SPIEGEL / PRZEŻ. LAT 62 + 2.2.1888 / Z SPIEGLÓW / JULJA KORCZAK / *1883 + 24.8.1901 / SPOKÓJ ICH DUSZOM¹⁸. Проаналізувавши дати життя і прізвища похованих, можемо припустити, що це бабуса і мама Івана Корчака.

Трохи ближче до каплиці, з того ж боку алейки, розташований ще один подібний надгробок з таблицею українською мовою: ТУТ СПОЧИВАЄ / ВІКТОРИЯ КОРЧАК та КОРЧАК АДОЛЬФ / *28 / XII 1887 + 1941 24 / VI / В Й П¹⁹.

Наступний цікавий для нас приклад спільного поховання осіб польського походження і тих, хто вважав себе українцями, становить гробівець родини Тиховичів і Долхунів. Згідно з написами, тут спочивають чотири особи. Тільки стосовно однієї з них – Павла Тиховича – є двомовна інскрипція, нанесена олійною фарбою на бляшану табличку: ТУТ СПОЧИВАЄ / С. П. / ПАВЕЛ ТИХОВИЧ / ПОМЕР 24 БЕРЕЗНЯ / 1945 Р. / ПРОЖИВШИ / 69 ЛІТ / ПРОСИТЬ / ОТЧЕ НАШ та TU SPOCZYWA / Ś.P. / PAWEŁ TYCHOWICZ / ZMARŁ 24 MARCA / 1945 R. / PRZEŻYŁ / 69 LAT / PROSI O / OJCZE NASZ. Ці написи свідчать, що покійний походив із мішаної родини. З аналізу наступних написів бачимо, що його дружина теж народилася у мішаній сім'ї, але національність та віру успадкувала від мами, Марії з Маслянків (Maślanków): TU SPOCZYWA / Ś.P. / FRANCISZKA TYCHOWICZ / Z DOŁHUNÓW / OBYWATELKA DOBROMILA / ZMARŁA 31 STYCZNIA 1942 (?) / PRZEŻYŁA LAT 77 / PROSI O ZDROWAŚ MARIO. Українською зроблено напис про Михайла Долхуна, громадянина міста Доброміля: ТУТ СПОЧИВАЄ / МИХАЙЛО ДОЛХУН / ГОРОЖАНИН МІСТА / ДОБРОМІЛЯ / * 15.V.1850 + 14.I.1939 Р. / ВІЧНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ! Про його дружину сповіщає напис польською мовою: TU SPOCZYWA / ŚW. PAMIĘCI / MARIA DOŁHUN / Z MAŚLANKÓW / OB. DOBROMILA / UR. 1854 + 15.I.1927 R. / PROSI O ZDROWAŚ MARIO!²⁰. Текст написів затверджувала одна особа, оскільки всюди підкреслюється соціальний статус зазначених осіб як "громадян міста Доброміля" (так пишуть про осіб шляхетного походження).

Варто зазначити, що українці та вихідці зі змішаних родин неодноразово займали в соціальній ієрархії дуже високе становище, зберігаючи віру і почуття національної приналежності. З такої родини, очевидно, походив Фердинанд Паар, православний бурмістр Яворова, на пам'ятнику якого, виконаному в майстерні Фердинанда Маєрського в Перемишлі, розміщена інскрипція польською мовою: D.O.M. / FERDYNAND / PAAR / HONOROWY OBYWATEL I DŁUGOLETNI BURMISTRZ / MIASTA JAWOROWA / PRZEŻYWSZY LAT 67 / ZMARŁ 2.2. 1911²¹. Фердинанд Паар був важливою особою в Яворові. У 1872 р. він згадується в "Gazecie Lwowskiej" як особа, що виставляє ви-

¹⁸ Inscriptiones funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol. 2. Rzeszów, 2004. [2393]. У виданні обидві інскрипції наведені під одним номером, з чого можна зробити висновок, що польськомовна таблиця була раніше прикріплена до надгробка.

¹⁹ Ibid. [2396].

²⁰ Ibid. [2401]. У змісті наведеної інскрипції не було тексту на вшанування Францішки Тихович з Долхунів. Таблиця з текстом про померлу та її фотографією розташована в нижній частині гробівця.

²¹ Прізвище бурмістра міститься в переліку осіб, що входили до складу Шкільного відділення у 1910/1911 pp. (Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Miejskiego z prawem publiczności w Jaworowie za rok szkolny 1916/17. W Jaworowie 1917. Nakładem Wydziału Szkolnego. S. 6). У списках з пізніших років прізвище Фердинанда Паара не фігурує.

роби парового млина на всезагальній віденській виставці²², а в “Gazecie Narodowej” у 1900 р. – як засновник товариства пожежників у рідному місті²³.

Наступний надгробок, що свідчить про наявність двох віросповідань у родинах, міститься на цвинтарі в Старому Самборі. Він був виконаний в українській естетиці на пошану подружжя Яців, в якому дружина була католичкою латинського обряду: MARIA Z PERUCKICH / JACOWA / *3 / 1 1859. + 5 / X 1927, а чоловік – греко-католиком: НИКОЛАЙ ЯЦ / *17 / VI 1845 + 10 VII 1931²⁴. З відсутності “по-батькові”, як у надгробку Петра Лінінського з того ж цвинтаря, робимо висновок, що інскрипція була виконана в польській майстерні (див.світлину 4).

Світлина 4

Двомовні написи на могилах мішаних родин містяться на надгробку з родини Смішкевичів в с. Нижанковичі, де про чоловіків писали кирилицею: ИОСИФ СМІШКЕВИЧ / *12.3.1834 + 3.6. 1909 / ТОМА СМІШКЕВИЧ / *6.1.1837 + 13.8. 1914 / ВІЧНА ЇМ ПАМ'ЯТЬ!, а про жінок – латиницею: LUDWIKA Z LESZCZYŃSKICH / ŚMISZKIEWICZOWA / PRZEŻ. LAT 63 + 28.12. 1921 / SPOKÓJ JEJ DUSZY²⁵.

Траплялися й ситуації, що в родині особи однієї статі не ідентифікувалися з національністю батька або однаково ставилися до походження і батька, і матері. Про це може свідчити спільний надгробок Міхала і Зигмунта Дигдалевичів у с. Краківець: ТУТ СПОЧИВАЄ / ЗІГМУНТЬ / ДЫГДАЛЕВИЧЬ / ДР. МЕД. / 28 / 6 1853 / 1889 (з правого боку): TU SPOCZYWA / ZYGMUNT / DYHDALEWICZ / DR. MED. (решта не читається). Нижче, в основі, у прямокутному полі для напису – плита з пісковика з інскрипцією, де напис тільки польською: MICHAŁ / DYHDALEWICZ / * 14 / 8 / 1827 + 12 / 9 / 1875. Міхал Дигдалевич був власником нерухомості у Краківці, у документах з 1866 р. він фі-

²² Зголошення на загальну віденську виставку в розділі “Господарство, промисловість, торгівля”, у сфері “Продукти і споживчі товари, які виробляє промисловість” (Ferdynand Paar w Jaworowie: wyroby młyna parowego // Gazeta Lwowska. 1872. 17 lipca. Nr 163).

²³ Фердинанд Паар, теперішній бурмістр. Див.: Straże pożarne // Gazeta Narodowa. 212. We Lwowie. Piątek, 3 sierpień 1900.

²⁴ Inscriptiones funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol. 2. Rzeszów, 2004. [2683]. Українська інскрипція прочитана помилково.

²⁵ З уривкової інформації про родину Смішкевичів відомо, що Людмила Смішкевич вийшла заміж за Кароля Келаву, аптекаря, і, одвоївши, сама виховувала трьох синів у польському дусі, даючи їм вищу освіту. Після війни вони переїхали до Польщі (див.: Witold Karol Kielawa // Mickiewicz.net.pl/nowa/index.php/historia-szkoly/sylwetki).

гурує як Dyhdalewicz Michael²⁶. Його прізвище зафіксоване в “Gazecie Lwowskiej” з 1867 р. в судовій інформації²⁷.

Наступний надгробок, що стосується даної проблематики і свідчить про ще один аспект почуття приналежності до національності чи віри, розташований на цвинтарі в Боневичах. Під однією плитою спочивають дві померлі, найімовірніше – мати і донька. Мати була католицкою східного обряду: TY / С.Б.П. / АННА КОПКО / БАТИЦКА / УР. 1870 / ПМ. 1918 / ВІЧНА ІИ / ПАМЯТЬ. Донька вийшла заміж за поляка: TU SP. ŚP. / MARJA Z BATYCKICH / MIŁKIEWICZOWA / UR. 1892 / ZM. 1928 / PROSI / O / ZDROWAŚ MARJO.

Зважаючи на сучасний стан досліджень, головно польських науковців, на тему соціальних та релігійних контактів на сучасному польсько-українському пограниччі, необхідно звернути увагу на явище співіснування на одному просторі, переважно сільському, польського населення латинського та греко-католицького обряду, а також українського населення уніатської та римо-католицької віри²⁸. Для даного аналізу ця різниця, по суті, є неістотною, оскільки генеалогічні пошуки не змінять фактичного предмету досліджень – написання інскрипції. Натомість, проблематика взаємних мовних впливів, особливо серед найбільшого населення – селян, однаково трактованого, без огляду на національність, власниками земських маєтків, головним чином, польською шляхтою, видається доволі цікавою²⁹.

Більшість цвинтарів на польсько-українському пограниччі була спільною, лише зрідка виділяли окремі ділянки для римо-католиків та уніатів. Спорадично тільки в період запеклих націоналістичних сутичок полякам заборонялося ховати на уніатському цвинтарі³⁰.

Цікаве в контексті даної статті лінгвістичне питання можна проаналізувати на прикладі інскрипції на сільському цвинтарі в Ляцькій Волі (тепер с. Волиця Мостиського р-ну). До війни це було польське село. Цвинтар розміщений біля новозбудованої церкви, спочивають там на двох частинах, розділених алеєю, а радше, стежкою, поляки й українці. Однак цієї засади не завжди дотримувалися, оскільки в селі були мішані сім'ї. Доказом таких взаємин, а саме – впливу української мови на польські написи, є дві виявлені таблиці.

Перша, написана польськими літерами, на повосенному похованні, найімовірніше, була виконана в українській майстерні, в якій написи робили кирилицею: PACAN / MARJA / PIETROWNA / 19 15 / V 17 – 19 24 / IV45 / PROSI / O MODLITWĘ. Звідси помилка в “по батькові” PIETROWNA, де замість польської літери “R” вжито українську “P” з тим самим звучанням. Натомість, додавання “по батькові” може свідчити про те, що родина була мішаною. Друга інскрипція, очевидно, є давнішою, оригінальною, виконаною, найімовірніше, в 30-х роках ХХ ст., вона вшановує поховання від 1876 р.: Ś.P / TU SPOCZYWA / JE PILAGIA / FARTUCH / PZ. L. 65 / ROK 1876. Орфографія вказує на те, що напис виконала україномовна особа: латинська літера “S” написана в інший бік, до слова “spoczywa” додано українське закінчення – “je”, а також ім'я Pelagia подано у місцевому звучанні як “Pilagia” (див. світлину 5).

²⁶ Dyhdalewicz Michael in Krakowiec // Handbuch des Statthalterei-Gebietes in Galizien für das Jahr 1866. Lemberg. Aus der k. k. Aerial-Staats-Druckerei. S.436.

²⁷ Gazeta Lwowska. 1867. Nr 208. S. 6 (1210)

²⁸ Ч.Партач (*Partacz Cz. Stosunki religijne w Galicji Wschodniej*. S.141) стверджує також, що з огляду на одну віру, тільки інший обряд, для населення обидвох національностей ритуал не мав великого значення, часто приналежність до віри залежала від того, на чий землі подружжя мало проживати.

²⁹ Авторка не проводила дослідження аналогічної проблеми стосовно українських інскрипцій. Проведення аналізу україномовною особою, без сумніву, спричинилося б до поглиблення знань на цю тему.

³⁰ Gazeta Narodowa. Z 10 3 1910; Przegląd Wszepolski. 1899. Nr 6. S.378.

Світлина 5

Це ж стосується інскрипції на цвинтарі в Старому Самборі. Мовні помилки свідчать про те, що вона виготовлена в українській майстерні. Витиснуті в цементі літери виконані дуже невміло: SPOCZYWA SPOKOJU / MARJA SEMETA / Z ROTDYCZÓW / ŻONA ANTONIEGO / PROSIMY O MOLITWIE. Додатковим аргументом для такого припущення є факт, що на цьому ж цвинтарі є поховання родини чоловіка Марії – Семетів – з кириличними інскрипціями³¹.

У селі Болозів є два цвинтарі. На польському поховані тільки поляки³². Інскрипції на надгробках нанесені польськими літерами, часто з помилками, зокрема обернутими “S” чи “N”. У тексті на надгробку Томаша Кустро у слові “spoczywa” написано українське ”В” замість польського “W”: TU / SPOCZYBA Ś.P. / TOMASZ KUSTRO / LAT 67 + 1925 / WIECZNE OD / POCZYWANIE (див.світлину 6).

Світлина 6

³¹ Inscriptioes funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol. 2. Rzeszów, 2004. Зацитовано інскрипції померлих з родини Семетів: МАРІА [2563], ГРИГОРІЙ [2567], МИХАЙЛЮ [2571], МАРІА [2572], ДМИТРО [2573]. Судячи з кількості присвят, це була велика українська родина. Русинами були теж, як видно з напису, ІВАН [2580] і КАРОЛИНА [2570] РОЛДИЧ. Отже, потрібно звернути особливу увагу на той факт, що на гробі Марії, дружини Антонія, напис зроблено польською мовою, що свідчить про взаємну повагу українців і поляків до релігії обох національностей і добровільне дотримання традицій.

³² Як пише Ч.Партач: “Польські зем’яни сповідували засаду, що селянин-мазур (так у Галичині тоді називали польських селян) чи селянин-русин, це тільки селянин. Отже, до селян зверталися тільки українською” (*Partacz Cz. Stosunki religijne w Galicji Wschodniej*. S.132).

На другому цвинтарі у цій місцевості, де виявлено заведве кілька польських могил, напис на надгробку Пелагії Буднік містить ще більше впливів української мови, ніж у попередніх випадках: TU SPOCZYWA / PELAKIJA / BUDNIK C. T... / N. 1903 U. 1938 / WECZNY / ODPOCZYWANIE. Це стосується написання імені Pelakija (pol. Pelagia), а також групи слів “weczny odpoczywanie” (польською повинно бути: wieczne odpoczywanie).

Пнікут – до цього часу польське село. До війни його майже повністю заселяли поляки. Тут є два цвинтарі. На новому цвинтарі помічена таблиця з написом білою фарбою: MAZUR / ГАННА / 1938. Таблиця, про що свідчить її добрий стан, була відновлена не так давно. Однак не відомо, напис поправлено чи зроблено новий. Можливо, особа, що наносила текст, була україномовною і не знала, як написати ім'я Ганна польською мовою.

Подібний приклад українізованої форми імені зафіксовано на цвинтарі у с. Стара Сіль: TU / SPOCZYWA / PAWLINA ROP / CURKA DAMIANA I KA / ROLINY / CZAJKOWSKICH / * 1892 + 1911 / PROSI / O POZDROWIENIA / ANIELSKIE³³.

На цвинтарі в с. Заболотці (передмістя Нижанковичів) на частині гробівців прикріплені нові таблиці. Напис на цементному надгробку містить грецьку літеру “X” в імені Michał: TU SPOCZYWA / MIHAŁ / DARASZ / *28 / 8 1857 / + 26 / 6 1924 / AMEN. На новій, сучасній таблиці помилку виправлено.

Жодних мовних, орфографічних помилок не зроблено в інскрипції на надгробку родини Партиків у Рудках: TU SPOCZYWA / SIOSTRA Z BRATEM PAWŁO / ANNA PARTYKA / 1887-5 / 3 1904 / PROSI O WIECZNE / ODPOCZYWANIE. На прикладі цього цвинтаря можна спостерігати, як часто поляки хрестили дітей іменами в українському звучанні та навпаки. Біля Рудок розташована місцевість Підгайчики, на цвинтарі якої католицьке населення польського походження записане українською мовою. Багато таких інскрипцій виявлено на цвинтарі як у Рудках, так і в Підгайчиках.

У Краківці на найдавнішому гробівці також зафіксоване зазначене явище: TU / ODPOCZY / WA MARIA I / KATRYNA / RÓŻA KOM / H / R.1876 PRO / SZĄ O OJ / CZE NASZ. На цвинтарі в Бісковичах на звичайному хресті з труби прикріплена табличка з написом: KOSTUŚ / JUZYF (польське ім'я: JÓZEF). На іншій табличці зафіксовано помилку, що виникла під впливом української мови: Ś. P. / TU SPOCZYWA / PETELA HELENA / UR. 1910 R. ZM. 1937 / РОКИЙ ДИСZY. Те ж на цвинтарі у Краківці: TU SPOCZYWAYA / KABA ROZALIA / MARYA I ZO... / WAPYŃSKA / PRZEŻYŁA LAT 45 / W ROKU DNIA / 2 / 2 1881 HODA / ...POBODIASZA Z / IM WICZNAJA / PAMIAC (?) / ...POKUJ (див. світлину 7).

Світлина 7

³³ Inscriptiones funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol. 2. Rzeszów, 2004 [2504]. Інскрипція наведена без оригінального написання.

На польському цвинтарі в Яворові напис на одному з надгробків виконаний польськими літерами. Він доносить до нас відомості про людину, яка, найімовірніше, походила або з мішаної родини, або з такої, що дотримувалася українських традицій – про це свідчить наявність у тексті “по-батькові”: TU SPOCZYWA / MARJA / SERGEJEWNA / Z / ZANIEPRAŃCZUKÓW / TYHOLIS* / *DNIA 7 SIERPNIA 1897 / +DNIA 16 MARCA 1928 / POKÓJ JEJ DUSZY.

Найцікавіша з огляду на мову інскрипція розміщена (радше, була там ще в квітні 2009 р.) на відлитій чавунній таблиці. Вона прикріплена до знятого з могили хреста з труби, опертого на каплицю на цвинтарі в Гусакові. Інскрипція має українське звучання, однак записана латинським алфавітом. Українським є також ім'я і прізвище померлого: TU SPOCZYWAJE / B.P. WASYL MOSKAŁYK / *1873 R. + 1929 R. / WICZNYJ SPOKIJ JEHO DUSZI³⁴. В цьому випадку йдеться про транслітерацію українського тексту польською мовою (див.світлину 8)

Світлина 8

Прикладом польсько-українських чи українсько-польських стосунків може бути с. Чижки Старосамбірського району, розташоване між Самбором, Старою Сіллю і Новим Містом, над потічком, що є притокою Вігору*. У селі тепер є три цвинтарі: давній – при костелі, зі збереженими чотирма надгробками, громадський – при греко-католицькій церкві та повоєнний польський, розміщений “на гірці” біля електростанції.

На цвинтарі при церкві поховані католики римського та грецького обрядів, а також кілька православних. Він є дуже довгим, обгородженим, через його середину проходить алейка. У “польській” частині довоєнні написи зроблені польською мовою, частина – кирилицею. На збережених таблицях найчастіше вказані прізвища Чернецьких, Свежинських і Франків – у польськомовній або в україномовній версії, залежно

* Це прізвище є дуже рідкісним, в Польщі на даний момент зафіксовано 27 осіб з цим прізвищем, але записаним через “CH”. Прізвище з “H” не зафіксоване.

³⁴ Inscriptioes funebres in confinio Poloniae et Ucrainae repertae. Vol. 2. Rzeszów, 2004. [139].

* Перша згадка про село пов'язана з відновленням фундації костелу дідичем Чижок Яном Фредро з Плешевич, каштеляном перемишльським у 1559 р. 1864 р. тут висвячено новий, дерев'яний костел св. Миколая, який згорів наприкінці XIX ст. Новий храм, мурований з цегли, вибудовано на початку XX ст. і посвячено Зішестю Святого Духа. Після Другої світової війни костел було зачинено, вірянам його повернули після 1990 р. На костелі є меморіальна таблиця графів Лосів. У селі збереглася дерев'яна церква з 1611 р., перебудована у 1846 р.

від віросповідання осіб, які належали в цьому селі до мішаних родин. Опитування представників родин свідчить про те, що цей поділ в основному зберігся досі.

Як приклад – інскрипції на могилах згаданих родин.

- CZERNECCY (CZERNECKI, ЧЕРНЕЦЬКА):

TU SPOCZYWA / CZERNECKI / WINCENTY / WIECZNY JEMU ODPOCZYNEK.
TUT СПОЧИВАЄ / ЧЕРНЕЦЬКА / АННА АНД. / *1882 + 1945 Р / В.И.П.

- ŚWIERZYŃSCY (ŚWIŻYŃSKA, СВІЖИНСЬКА):

KATARZYNA / SWIERZYŃSKA / 1858–1945. TUT СПОЧИВАЄ / СВІЖИНСЬКА /
ГАННА КАЗИМІРІВНА / 8 / 3 1942 / ВІЧНАЯ ЕЇ ПАМ'ЯТЬ

MARIA / ŚWIERZYŃ(?) SKA /38?. TU SPOCZYWA / CECYLIA ŚWIŻYŃSKA /
UR. 1883 ZM. 1940

- FRANKIWOWIE (FRANKÓW, ФРАНКІВ):

TUT СПОЧИВАЄ ФРАНКІВ / ФРАНКІВ / КАЗИМИР ЯН / *1894 + 1928 Р / В.И.П. TU
SPOCZYWA / ALOJZE / HELENA ANTONI / FRANKÓW / PROSZA O ZDROWAS / MARIA ok. 1930

Польові дослідження проведено на близько сорока римо-католицьких цвинтарях та на таких, що містять польські могили. Проблематика, представлена у статті, ґрунтується на матеріалі, отриманому з вісімнадцяти цвинтарів. На решті цвинтарів інскрипцій, що мають стосунок до теми дослідження, не виявлено. Наведені у статті матеріали не вичерпують тематики, однак дають змогу окреслити характер польсько-українських стосунків з огляду на конфесійну приналежність населення означеної території. Висновки були б повнішими, якщо б подібні дослідження виконала також українська сторона – це збагатило б фактографічну базу дослідження.

Однак і те, що вдалося віднайти, свідчить про добросусідські взаємини, релігійну толерантність та взаємне пошанування, походження і віровизнання окремих членів мішаних родин, про спільну культурну традицію, таку багату, бо створену представниками обох народів.

Переклад з польської *Світлани Винниченко*

**POLISH-UKRAINIAN GRAVESTONE INSCRIPTIONS
IN THE BORDER AREA AS MANIFESTATION OF INTERETHNIC RELATIONS
(SECOND HALF OF THE XIXth–FIRST HALF OF THE XXth cc.)**

Urszula OLBROMSKA

*Friends of Science Society in Przemyśl
7, Kościuszki str., Przemyśl, 37-700 (Poland)
e-mail: suhak@yp.pl*

Inscriptions on cemeteries in the border area of the modern Ukraine are studied in the article. To this purpose the investigated material was divided into three groups: bilingual inscriptions, devoted to one person, inscriptions in Polish and Ukrainian on family burial places, and inscriptions, made in Latin alphabet (influence of Ukrainian language on such inscriptions is showed). Inscriptions in the village of Chizhki as a sign of mutual influence of languages are shortly described.

Key words: Ukrainian-Polish relationship, border area, cemetery, tombstone, inscriptions.

**ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИЕ НАДГРОБНЫЕ НАДПИСИ
НА ПОГРАНИЧЬЕ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ
ВЗАИМООТНОШЕНИЙ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX–
ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX ВВ.)**

Уршуля ОЛЬБРОМСКАЯ

*Общество Приятелей наук в Перемышле
ул. Костюшко, 7, Перемышль, 37-700 (Польша)
e-mail: suhak@ur.pl*

В статье исследуются надписи на кладбищах в приграничном регионе современной Украины. Для этого анализируемый материал разделено на три группы: двуязычные инскрипции, посвященные одному человеку, надписи на польском и украинском языках, расположенные на семейных надгробиях, и инскрипции, выполненные латинским шрифтом (попутно показано влияние украинского языка на такие надписи). Кратко охарактеризовано надписи в селе Чижки как свидетельство взаимовлияния языков.

Ключевые слова: украинско-польские взаимоотношения, пограничье, кладбище, надгробок, инскрипция.

Стаття надійшла до редколегії 14.01.14
Прийнята до друку 16.02.14